

Gunilla Lönnbring

Kvinnoföretagande på landsbygden

– olika former av självständighet

Kvinnors företagande på landsbygden kan verka icke-rationellt och besynnerligt. Med hjälp av livsformsbegreppet blir dock detta företagande begripligt och utifrån en social kontext framträder en mångfald av självständigheter och olika drivkrafter för företaget blir synliga. Dessa kvinnors företagande är ett medvetet val av försörjningsstrategi.

Utifrån en renodlad företagsekonomisk logik förefaller landsbygdens företagande i många avseenden vara en verksamhet mot alla odds. Landsbygden är på flera sätt en bristmiljö om man utgår från de villkor som brukar betraktas som gynnsamma för ett företags tillkomst och tillväxt. Och ändå finns de där i relativt stor omfattning. Många av dem ägs också av kvinnor. Artikeln syftar till att hitta mönster i detta företagande och göra det begripligt utifrån en social kontext samt lyfta fram mångfalden av självständigheter, som blir synliga utifrån ett livsformsteoretiskt perspektiv. Livsform är det teoretiska sökord som används för att lyfta fram de omständigheter som formar kvinnors landsbygdsföretagande. Livsformsbegreppet ger möjlighet att fokusera

och förklara kvalitativa skillnader mellan grupper i till synes samma kultur (Højrup 1989). Jakobsen och Karlsson (1993) har utvecklat begreppet, så att livsform ska förstås som en sammansmältning av en arbetsform och en kärleksform, som ger upphov till specifika praktiker och ideologier. En sådan livsform är självständighetens, som bygger på egenpraktikens struktur. En grundläggande undran i intervjustudien handlar om huruvida man kan betrakta värmländskt landsbygdsföretagande som en del av en neokulturationsprocess av en traditionellt baserad självständig livsform med rötter i små jord- och skogsbruk. Neokulturation innebär här att det finns en vilja att bevara självständiga ideal, som egen kontroll och oberoende och att inte ge upp och låta sig urbaniseras. Det goda, i viss mening självklara livet, kan bevaras, men med andra strategier än de för landsbygden traditionella för överlevnad. Företagandet kan ses som en ny självständig försörjningsstrategi när de traditionella faller bort.

Nitton kvinnoföretagare, som representerar en mångfald av verksamheter, på den

Gunilla Lönnbring är lektor i sociologi vid Karlstads universitet och knuten till en flervetenskaplig forskargrupp, Turism & Fritid.
Gunilla.Lonnbring@kau.se

värmländska landsbygden har intervjuats utifrån ett antal tematiska huvudfrågor, som exempelvis företagandets drivkrafter, omständigheter, relationer till familjeliv, lokalsamhälle och kunder.

I studien kan olika förhållningssätt till företagandet och vardagslivet däromkring urskiljas; olika självständigheter framträder. Självklart är att det bakom dessa varianter av självständighet finns en vilja till försörjning helt eller delvis. Företagandet är i den meningen en ekonomisk strategi för alla kvinnoföretagare.¹

Figur 1 sammanfattar idealtypiska företagarkategorier utifrån mål med företagandet och utifrån vilken aspekt av företagandet, som lyfts fram av företagarna. Med domän avses det tema om verkligheten som teorierna handlar om. Utifrån dessa domäner kan olika kategorier av kvinnoföretagare urskiljas.

Familjeorienterade företagare – för barnens och familjens bästa

Bland de företagare som sätter familjen och landsbygdsboendet i centrum när de reflekterar över sitt företagande, finns en grupp kvinnor som betonar en markant integration mellan sitt företagande, barn och familj och den plats de bor på. Företagandet har ingen självständig ekonomisk funktion i företagarens tillvaro och vardagslivets olika arenor blandas med varandra både i före-

tagarens berättelse om sitt företagande och i det praktiska företagandet. Företaget har i flera fall till och med bildats för att lösa praktiska problem i familjelivet med barnomsorg och långa pendlingsresor. Ett eget företag möjliggör arbete hemifrån och skapar därmed en förutsättning för att lösa transport- och barnomsorgsbekymmer. Make, pappa, vuxna barn, syskon eller svärmor gör insatser med till exempel transporter och renoveringar, för att företaget och familjelivet ska fungera i vardagen. Familjeorienteringen är påfallande tydlig hos denna grupp företagare; barnen, familjen och boendet är hela tiden närvarande i berättelsen om företaget. Företagandet har blivit ett verktyg för att få dessa delar att gå ihop med en försörjningsambition. En företagare, som bland annat säljer exklusiva sportartiklar, uttrycker denna integration på följande sätt:

I början satt jag i källaren med mitt. Ungarna sprang opp och ner hela tiden och det var mat och vurpor på cykeln och det ena och det andra. Men jag var ju där i alla fall.

Där familjen och landsbygdsboendet står i centrum, är målsättningen att få vardags-

1. Studien ingår i min avhandling Lönnbring (2003) *Självständighetens former*. För en omfattande metoddiskussion hänvisas till den.

Figur 1. Domän, betonad aspekt och mål med företagandet.

Domän i centrum	Betonad aspekt av företagandet	Mål med företagandet
Familjen, boendet	Möjlighet att arbeta hemifrån	Att få vardagen att gå ihop
Utmaningen, risktagandet	Projektet, uppbyggnaden	Realisera nya idéer, nyskapande
Företagandet i sig	Långsiktighet, säkerhet, etablering	Oberoende, självbestämmande, kontroll
Företagets verksamhet	Underlättar endast för det egna intresset	Kunna utveckla sig själv, få ägna sig åt ett intresse, leva enligt ideologisk övertygelse

livet att gå ihop med försörjning, omsorg om barn, hushållsarbete och transporter. Med en svag officiell infrastruktur, svårigheter att få lönearbete i någorlunda närhet till hemmet och män som pendlar in till städernas lönearbeten, blir försörjningsverksamhet i hemmet eller närmiljön i form av ett eget företag ett sätt att kunna förena vardagsliv och arbete. Dessa kvinnors dubbla livsprojekt består i att både vara huvudansvariga för hem och barn och samtidigt driva företag som en försörjningslösning.

Kvinnorna i denna kategori är i viss mening både företags- och familjeorienterade. De har använt det egna företagandet som ett kraftfullt verktyg i en anpassningsstrategi mellan olika livsområden. Företagarna i gruppen har småbarn, barn i förskolan eller yngre skolbarn. Företaget är ett tydligt och medvetet val och i dess spår följer möjligheten att få vardagen att gå ihop, som en följd av att ha arbetet i nära anslutning till hemmet. Företaget ökar kvinnornas handlingsutrymme för praktisk omsorg om barnen. Tyrkkö (1999) beskriver detta handlingsutrymme som en möjlighet att tillgodose föräldraskapets behov inom ramen för arbetets organisering. Det egna företaget utökar rummet för föräldraskap, både tidsmässigt och rumsligt.

För att kunna tala om företagande som verktyg, handlingsutrymme och företagande som val, krävs en teoretisk utgångspunkt, som förutsätter en vardagens görbarhet. Berger, Berger och Kellner (1974) menar att i det moderna samhället uppstår ambivalenser och mångfalder, vilket ger upphov till nya konstruktioner. Det moderna samhällets segregering mellan olika livssfärer innebär också, att specifik kunskap och erfarenhet utvecklas inom varje sfär och att ett utbyte sker mellan olika områden. De

rationella mål som styr samhälleliga institutioner kommer att dominera över privatlivets fokus på relationer, känsla och ömsesidighet. Mångfalden och mångtydigheten ger också föreställningen om livet som en ständigt pågående problemlösningsprocess – görbarheten är en tillvarons förutsättning. Allt är möjligt, allt kan bli bättre och identiteten är stadd i ständig förändring. Nya konstruktioner och kombinationer blir möjliga utfall i problemlösandets spår och vi kan själva forma våra livsplaner. Familjen är den arena eller, med Berger, Berger och Kellners uttryck, den workshop, där livsplaner utarbetas (aa, s 72).

Handlingsutrymmet är således att betrakta som både en materialisering av sociala relationer, traditioner och som ett resultat av det lokals innebörder. Därmed har också handlingsutrymme, skapat av företagande liksom alla andra handlingsalternativ, en maktaspekt. Handlingsutrymmet påverkas av lösningar knutna till klass och kön på olika nivåer – allt från familjens förhandlingsarena till kulturella och institutionella lösningar på makronivå. Dessutom betraktar jag handlingsutrymmet som ett resultat av både en social och individuell anpassningsstrategi. Förvisso är det enskilda människors handlingar det handlar om, men både föräldraskap och arbetsmarknad, liksom landsbygdens lokala förutsättningar, anger en socialt strukturerad verklighet. Företagarfamiljerna är i hög grad aktörer som handlar inom strukturella ramar.

Å ena sidan har dessa kvinnor målmedvetet valt sitt företagande eller åtminstone valt företagande, när de inte sett några andra alternativ till försörjning som är möjliga att kombinera med ett familjeorienterat förhållningssätt. I den meningen är företagaren tydligt orienterad mot sin verksamhet. Å andra sidan är det kvinnoföretagare som

inte gör någon stor sak av sitt företagande. De har en låg profil som företagare och är i vissa fall inte ens benägna att benämna sig som de företagare de bevisligen är. De utmanar inga könsstrukturella mekanismer, trots att de i sitt arbetsliv brutit ny mark. En företagare, Anna, med sex förskole- och mindre skolbarn och med ett företag som tar tillvara lokalt odlad frukt för must-tillverkning, uttrycker sig så här:

Eftersom jag har en bebis nu då, så har det inte blivit att jag gett mej ut och försöka sälja utan det står där. Och det ringer folk och kommer och köper ett par kartonger då och då, men det är ju inte så stor omsättning då, så att jag har dåligt med pengar, men det känns inte som något man får ont i magen av, det går ju bra ändå.

Försörjningsmässigt är det egna företaget endast ett bidrag till familjens försörjning; mannens lönearbete är familjens huvudinkomst. Några ambitioner att förändra den relationen finns för närvarande inte heller. Hon har inga planer på att expandera och försöka tjäna stora pengar. Anna menar att företaget är ett dåligt sätt att bli rik på

... men det var ju inte det som var mitt mål heller då. Om det vore det så skulle det ju varit väldigt ledsamt.

Dessa kvinnoföretagare har i huvudsak sin förankring i den bygd de lever i och är upp-vuxna där eller i närheten. Stabila släkt-, vänskaps- och grannrelationer är en viktig bas i boendet. I denna företagargrupp finns inget entydigt mönster av företagarefarenhet från barndomen; både lönearbete och företagande finns med i uppväxtfamiljerna. Den egna fritiden flyter samman med familjens tid eller familjeomsorgens tid. Företagarna har svårt att urskilja någon egen

tid; klart är dock att barnens och familjens behov prioriteras.

Dessa företagare uttrycker en definitiv önskan om ett dubbelt livsprojekt: Att både ha en egen försörjning och ett ekonomiskt oberoende och att ta hand om hem och hushåll med ansvar för barnen. Det är ett projekt som de självfallet delar med många urbana mödrar; skillnaden är att landsbygden inte erbjuder kvinnor arbetstillfällen och offentliga stödsystem som kan anpassas efter familjens behov. Företagandet kan bli den tillgängliga försörjningslösningen. Kombinationer av livsformer kan bli ett sätt för nutidens kvinnor på landsbygden att ro sitt dubbla livsprojekt i land. Eller med andra ord: Med hjälp av en självständighetslivsform kan vissa kvinnor upprätthålla sin huvudroll som mamma och husmor. Sett på detta sätt blir självständigheten en slags hjälpstruktur för den uppgift som hon definierar som den viktigaste i livet.

Kombinationsformer av försörjning har i och för sig inte varit främmande för den svenske och värmländske landsbygdsbon. Men historiskt sett har det varit männen som varit bärare av dessa kombinerade försörjningssätt. Den västvärmländska landsbygdshistorien inrymmer en lång tradition av mångsyssleri, där små jordbruksenheter kombinerades med arbete i skogen – i den egna eller i bolagsskogarna. De västvärmländska jordbruken har ofta varit så små, att de mest haft karaktär av stöd till försörjningen. Den svenska historien visar att människor på landsbygden, och då framförallt männen, inte varit främmande för kombinationer av livsformer. Kvinnorna stod för huvudansvaret för hemmet och familjens barn och gamla. Ett skäl till detta är att den svenska industrialiseringen till stor del kom att uppstå på landsbygden, där små bruksorter med särskilda sociala strukturer

kom att växa fram. En kombination av lönearbete på bruket och arbete i den egna skogen eller på det egna jordbruket var en vanlig företeelse (Bäck-Wiklund & Lindfors 1990, s 121).

Olika kombinationer av försörjning är vanligt förekommande även idag på landsbygden. Numera finns den största andelen kombinationssysselsatta i skogslänens glesbygdsmråden och även i storstadsregionerna. En del av landsbygdens kombinationsförsörjningar har sin bas i säsongvariationer inom turism, ett annat exempel på kombinationer har sin grund i distansarbete. Men medan antalet distansarbetande har varit relativt konstant de senaste åren har antalet kombinationssysselsatta ökat (Glesbygdverket 2002, s 126). Därmed kan inte distansarbete förklara ökningen utan sannolikt samvarierar den bland annat med företagande.

Det är alltså inte primärt olika kombinationer av livsformer och försörjning i sig som är särskilt frapperande med livet på landet idag. Det har en lång tradition på den värmländska och svenska landsbygden. Det särskilda nu är att det är en markant omfattning av kvinnor som är bärare av dessa kombinationer. Kombinationer av livsformer kan bli ett sätt för nutida kvinnor på landsbygden att få vardagen att gå ihop. För en kategori kvinnoföretagare kan det egna företaget bli en del av denna lösning. Från ett livsformsteoretiskt perspektiv blir dessa kvinnor bärare både av en mansspecifik livsform, den självständiga, och en kvinnospecifik livsform, husmoderns livsform. Men utifrån en livsformsanalys finns det en hake: För husmodern är hemmet och familjen både mål och medel. Detta skiljer sig från denna variant av självständighet där företaget för dessa företagare är ett medel för familjeorienteringen. Min tolkning är att neokulturella processer kan ge upphov

också till nya kulturella formationer både när det gäller köns- och arbetsstrukturer.

Entreprenörerna – med projekt och utmaning i centrum

En annan kategori företagare, den minsta gruppen till antalet i min empiri, är de genuina entreprenörerna. Det är en kategori som betonar risktagandet och den personliga utmaningen med företagandet. ”Jag ville se om jag kan och törs.” Företaget betraktas som ett individuellt projekt, som blir mindre intressant allteftersom etableringsfasen är över och vardagsrutinerna börjar dominera verksamheten. Dessa företagare startar sitt företag med utgångspunkt i att projektet ska vara en begränsad tid; det är uppbyggnaden och realiserandet av en idé som är det centrala. Även om det är en liten grupp sett till antalet företagare, är det en mycket tydlig kategori. Det är företagare som är helt klara över sina egna drivkrafter och motiv och som explicit reflekterat över sitt företag och sin roll som företagare. De har tänkt igenom sina omständigheter och sitt livsprojekt.

Ja, man lever på slak lina hela livet, vi har ju aldrig en fallskärm, vi har inga pengar på banken. Dom pengar vi får loss investerar vi. Nä, men det är väl en drivkraft man har inom sej, man vill skapa nånting, det känns så i alla fall. En del tycker att vi är rastlösa därför att vi aldrig ger oss nångång.

Dessa företagare driver inte bara en verksamhet, som delvis är ett främmande eller åtminstone nytt inslag på landsbygden; de bryter också med traditionella könsmonster. De sätter inte familjen i första rummet, de eftersträvar inte trygghet och stabilitet, de riskerar och utmanar. De har till och med

ett språkbruk där utmaning är framträdande. Stridspilot som metafor för företagaren, har flera gånger framkommit i intervjuerna. En kvinna som utvecklar verksamhet kring ridlektioner, körkurser och vandrarhem, uttrycker det på följande sätt:

På ett sätt kan man väl säga att det är ju en utmaning. Utmaningar har alltid legat mej ganska nära för jag har ju inte varit rädd för att byta jobb tidigare liksom. Nej, nu är jag trött på det här, nu måste jag göra nåt annat... Vem vet liksom vad man gör om tio år?

Dessa företagare har också i flera fall gett sig in på traditionellt manliga verksamhetsområden och i mitt material är samtliga också inflyttade till den bygd där de bor. Det är också den grupp som har högst utbildningsnivå. En tolkning man kan göra är att entreprenörerna mycket väl skulle kunna syssla med något helt annat – bara det är tillräckligt riskfyllt och utmanande. Det stabila och fungerande företaget förefaller inte vara det centrala utan uppbyggnaden är det viktiga. Dessa kvinnoföretagare har sprängt både yrkes- och könsstrukturers gränser. För övrigt är det också de kvinnor som gett sig in på traditionellt manliga verksamhetsområden, som uttalar störst tillfredsställelse med den egna inkomsten. I något fall försörjer hon hela familjen på sitt företagande. Det är också denna grupp som starkast betonar företagandet som en livsstil; en livsstil som, utifrån deras egna ord, skiljer sig från ett rutiniserat och vardagsgrått lönearbete utan möjlighet till påverkan och skapande. De gör en markant åtskillnad mellan arbete och fritid; en fritid som också den omtalas i projektktermer.

Dessa kvinnoföretagare bryter mot isärhållandets princip – den princip som tillsammans med hierarkisering utmärker

genussystemet (SOU 1990:44). Hirdman beskriver det som att det kvinnliga och det manliga inte bör blandas och att det är det manliga som är normen. Denna brytning gör de tydlig för både sig själva och andra. Detta är inga lågprofilsföretagare; de är markbrytare i ett segregerat arbetsliv. Där emot har brytarna i min empiri liten eller ingen förståelse för kvinnofrågor och könsstrukturella resonemang. De betraktar sitt företagande som individuella projekt, som inte åtnjutit eller utsatts för vare sig stöd eller motstånd från närmiljö eller struktur. Flera uttalar aversion eller likgiltighet mot kvinnostödsinriktade åtgärder inom företagande av typ kvinnliga nätverk, kvinnomässor och särskilt ekonomiskt stöd till kvinnors företagande. Man ser sitt företagande som en frukt av eget arbete, där kön inte är viktigt. En kvinna inom hotell- och restaurangbranschen har tagit fasta på ett uttalande från en manlig närstående: "Vem har sagt att inte kvinnor kan – inte vi i alla fall." I de fall som det överhuvudtaget spelat någon roll att de varit kvinnor i en mansdominerad företagskultur, har det snarast uppfattats som en fördel. "Det har varit mer betydelsefullt med åldern än med könet, tror jag." Hon menar att som kvinnlig företagare i kontakt med exempelvis banker

... blir det en mjukare diskussion. Mot om det sitter två män mot varann, då blir det mer fight [...] Egentligen så gillar jag inte så mycket det här snacket om kvinnligt företagande. Det är skillnad på män och kvinnor på gott och ont. Så skulle jag vilja sätta punkt för det, för vi ska vara glada över att vi är olika. För det är ju skillnad på kvinnor och kvinnor också. Man behöver inte göra det större. Jag är ganska anti mot sådana här kvinnorkan-mässor och så.

En annan kvinna inom samma bransch uttrycker liknande synpunkter och menar också att kritik och motstånd mest kommit från andra kvinnor:

Jag har aldrig, aldrig förstått kvinno-debatten. Jag har aldrig upplevt att jag blivit åsidosatt på grund av kön. Utan det har hela tiden varit kunskapen, jag har alltid varit trygg i min kunskap. Jag vet vad jag kan. En del har väl upplevt mej lite kaxig, men i mansdominerade miljöer spelar det ingen roll. Men bland kvinnor! [...] Kvinnor har många gånger den situation som dom själva förtjänar. För det har jag upplevt under den tiden jag vandrat uppåt, så har avundsjukan och påhoppen aldrig kommit från män utan där har jag varit välkommen in i gruppen. [Och vidare:] Det är inte så att jag tänker att jag blir sämre behandlad för att jag är kvinna, utan att ibland kan jag känna kanske vid situationer, att om den som jag möter är dum nog att tro att jag inte kan för att jag är kvinna, då kan jag utnyttja den situationen.

Frågan om huruvida dessa kvinnor utmanar en könsstruktur är inte alldeles enkel. I sin praktik gör de förvisso det. De lever inget könsstrukturellt segregerat liv vare sig i arbetsliv eller familjeliv. Snarare tvärtom: Kvinnans yrkesliv dominerar i flera fall hela familjens liv, och man och barn har att anpassa sig därefter. Sett från samhällsnivå är dessa kvinnor tydliga brytare: De lever bort och tänker bort isärhållandets mekanism. Men kvinnorna tolkar inte sin egen tillvaro i dessa termer. Den egna verksamheten betraktas framförallt som ett eget projekt och en egen utmaning utan egentlig relation till andra kvinnors yrkesliv, och den levs med självklarhet. Att man skulle utmana traditionella mönster och strukturer är ingen

viktig fråga för dessa företagare i den mån de alls reflekterat över den. Företaget är ett sätt att ge den egna kreativiteten utlopp och att kunna förverkliga egna idéer.

Det är möjligheterna. Du har fått möjligheten att påverka. Är det så att du säger nej till det, så måste du tåga still. Klarar jag av det? Har man möjligheten att vara med och påverka och tackar nej till det, så har man plockat bort rätten av att ha synpunkter på hur andra gör det.

Flera av dessa kvinnor talar om sina starka och driftiga mödrar. Det har varit framträdande i deras berättelser om företagandet. I några fall har mödrarna dels varit företagare och dels arbetat inom traditionellt manliga branscher. Möjligen kan man benämna dessa kvinnor för "mammans flicka". Modern har stått för viktiga självständighetsideal och man kan tolka detta som att de förmedlat självkänsla och en tro på den egna förmågan till döttrarna. Dessa kvinnoföretagare har haft kvinnliga förebilder i yrkeslivet; "morsarvet" är påtagligt.

Kvinnorna i denna grupp har en stark självtillit; de tror på det de gör och litar till sin egen förmåga.

Om jag ska vara riktigt ärlig, så är det väl som en slags drivkraft som ligger i botten på något sätt – att det är jag som bestämmer.

Självklart kan det upplevas osäkert inför stora ekonomiska investeringar, men det är en del av företagandet som också är intressant och personligt utmanande.

När jag gick in i detta, var det en person som sa till mej: Måste du alltid vara stridspilot?

Dessa kvinnor i min empiri har inte bara en högre utbildning än de andra kvinno-

företagarna utan de har också en yrkeserfarenhet från olika områden bakom sig. Exempelvis finns bakgrundsyrken som tandsköterska, sekreterare och fritidsledare representerade; områden som inte primärt har knytning till det senare företagandet. De kan uppfattas som förändringsbenägna; förändring ser de som ett sätt att personligen utvecklas.

Jag tolkar drivkrafterna för denna kategori kvinnoföretagare som individuella och projektinriktade. Vissa entreprenörer talar explicit om sitt yrkesliv som indelat i olika projekt, där varje projekt är ett företag. Företaget är inget medel för att få vardagslivet att gå ihop. Det är inte heller ett verktyg att nå andra värden. Företaget är sitt eget mål och tillfredsställer kraven på kreativitet, möjlighetssökande och utmaning. Även om inte stridspilot är en lämplig metafor för entreprenörerna generellt i mitt material, så finns spänning och risk som framträdande drag i varje entreprenörsberättelse. Inget projekt är säkert. Denna individualiserade diskurs kan i och för sig tolkas som en könsstrukturell mekanism, som ett verktyg för att hantera ett strukturellt tryck. Genom att entreprenörerna betraktar sitt företagande som en individuell prestation, kan detta sätt att se på företagandet utgöra en "stötdämpare", som gör entreprenörskapet mindre utmanande både för kvinnorna själva och deras omgivning. Starka, brytande människor är mindre utmanande än en social gruppering som handlar mot könsstruktur och lokala traditioner.

Entreprenörskap är för det första en speciell form av företagande, vilket jag också funnit i mina intervjuer. För det andra är det speciellt inte minst för kvinnor – entreprenörskapet kan vara frigörande och en bas för ett okonventionellt hanterande av arbets-

livs- och könsstrukturer. Det är den variant av självständighet där det individuella projektet betonas allra mest; den allra mest självständiga självständigheten. För det tredje kan viss forskning tyda på att de nya företagsformerna med mer öppna nätverksbaserade relationer till omvärlden och nya ledarskapsformer, kan underlätta entreprenöriella kvinnors företagande. Det är sett till verksamheten en typ av företagande som passar många kvinnor, även om brytningen i vissa fall är drastisk.

Oberoende och självständighet – de genuina småföretagarna

De kvinnor som fokuserar företagandet i sig är inte primärt intresserade av det innehållsliga i företagets verksamhet. Företagandet som verksamhetsform är det centrala oavsett vilken verksamhet som företaget bedriver. Dessa kvinnor har en tydlig identifikation i sin yrkesroll som företagare och familjeorienteringen står tillbaka för yrkeslivet; de är yrkeskvinnor snarare än mammor och husmödrar. De lyfter fram oberoendet, som de anser följer med det egna företagandet; de uppskattar och eftersträvar kontrollen och självbestämmandet. Självständiga ideal är här framträdande. "Jag kan, allt går efter min egen vilja, det jag bestämmer mej för det gör jag." Detta är en grupp genuina småföretagare. Företagets överlevnad på sikt är ett viktigt mål och att undvika risktagande är centralt i verksamheten. Långsiktighet, stabilitet och säkerhet är självklara inslag.

De genuina småföretagarna är inte intresserade av risktagning i sig. Cantzler (1998, s 60) pekar bland annat på förändringsproblematiken i detta sammanhang; det kan vara svårt att anpassa företaget till nya förhållanden och kunskaper saknas

ibland när det gäller ledarskap och organisation. Hon finner också att de mer traditionella och förvaltande kvinnoföretagarna framförallt oroar sig för den finansiella risken i sitt företagande – den risk som hotar företagets stabilitet. Däremot är den psykologiska risken (att misslyckas) och den sociala risken (vad folk ska tycka) mindre oroande och stressande (ibid, s 76–77). Detta resultat finner också stöd i mina intervjuer. Dessa företagare kan beskrivas som ”pappas flicka”; det är företagare som fått självtillit i sin barndom. Liksom Sundin och Holmquist (1989) och Näsman (1997) kan jag se att dessa företagare känt stöd i sin fadersrelation. En möjlig tolkning av denna risksyn kan vara att den självtillit, som finns i intervjupersonernas bakgrund, gör sociala och psykologiska risker mindre hotfulla, medan den finansiella risken är ett hot mot själva företaget och därmed också ett hot mot oberoendet och kontrollen. Cantzlers kategori, som hon benämner förvaltande ledare, har inte särskilt ofta startat med någon revolutionerande affärsidé, utan de har ärvt sitt företag eller hoppat av från en anställning. Dessa företagare framstår som noggranna, ärliga och framsynta och deras verksamhet ger inte utrymme för några banbrytande förändringar. Dock försöker de ligga steget före inom de ramar som redan existerar (Cantzlers 1998, s 50).

Sammanflätningen av arbete och fritid är för denna företagarkategori närmast total. De håller inte så noga reda på hur mycket de arbetar överhuvudtaget och skulle de komma på tanken att utreda detta, har de problem med att se vad som är arbete och fritid. Som en företagare inom hotell- och restaurangbranschen uttrycker det:

Vad är arbete och vad är fritid? Sysselsättning – det är det som är frågan.

Många gånger är det både arbete och fritid när man sätter sig på kvällen. Man har gjort alla dom här sysslorna som behövs, men det sitter gäster som bor över och då sitter man och pratar med dom. Är det arbete eller är det inte? Det går inte att värdera det så.

De genuina småföretagarna relaterar väl till sinnebilderna för livsformsanalysens självständighet och egenpraktik. Jakobsen och Karlsson (1993, s 189) menar att arbetsformen inom självständighetens livsform medför en ideologi där hela dygnet kommer att tilldelas karaktären av arbete. Allt man gör antar karaktären av arbete eller snarare verksamhet; verksamhet nyttig för företaget. Eller som intervjupersonen ovan uttrycker det: ”Sysselsättningen – det är det som är frågan.” Arbete och fritid smälter samman till en helhet.

Mina intervjupersoner i denna kategori är de som trots att de är traditionella i sitt företagande, de som i högst utsträckning finns inom okonventionella kvinnobranscher. Detta kan tolkas på olika sätt. I vissa fall har dessa kvinnoföretagare tagit över eller ärvt familjeföretag och fört företagandet vidare. I min empiri har det i dessa fall varit frågan om fadern som tidigare drivit och ansvarat för företagandet. Ett exempel på detta är en företagare som efter faderns pensionering övertagit en bilverkstad med servicebutik. I andra fall är det inte lika tydligt hur kvinnorna valt (eller inte valt) bransch. En tolkning man kan göra av detta är att det är inom traditionellt manliga branscher som de stabila, långsiktiga företagstraditionerna finns. I dessa branscher finns den säkerhet som bäst kan trygga oberoendet. Dessutom är ju branschen inte särskilt viktig för företagarna – den behöver inte ha att göra med ett in-

tesse hos företagaren. Det är företagsformen som attraherar.

Intresse och självförverkligande som drivkraft

En fjärde kategori av kvinnoföretagare är de som har ett starkt intresse för det innehållsliga i företagets verksamhet. Det kan vara en hobby som växt till ett företag.

Jag höll ju ändå jämt på, så då kunde jag väl lika gärna se om det kunde ge nån försörjning också.

Andra exempel på detta företagande i min empiri är kvinnor som genom sitt företag vill främja ekologiska intressen, driva antroposofisk odling eller som med sitt företagande vill ge ett bidrag till bygdens överlevnad. Företaget är ett sätt att uppnå andra värden, som inte har företagsekonomiska förtecken. Platsberoendet är ofta centralt och ses inte som något hinder för verksamheten. Det är på den plats man bor man vill kunna leva ekologiskt, ta tillvara närproducerade eller egenproducerade produkter och arbeta för bygden. De sistnämnda framhåller ofta idealistiska synpunkter som att företagande på landsbygden också ger signaler till unga människor med budskapet att landsbygden är en plats där man kan leva och bo, vara kreativ och ha en framtid. Företagandet blir ett medel för att uppnå andra intressen; företagandet i sig är inte särskilt viktigt för företagarna. I denna grupp finns det till och med ett antal företagare som kan kategoriseras som ofrivilliga företagare; företaget var den enda framkomliga väg man såg för att ha råd att kunna fortsätta med sitt intresse. Arbetsinnehållet är det stora intresset och företagets form är det sätt på vilket man bäst kan utöva detta intresse.

I denna kategori finns det också företagare som lämnat trygga och fasta anställningar för att få ägna sig åt ett intresse, för att få göra det de tycker är roligt eller personligt utvecklande.

Jag längtar aldrig efter att klockan ska bli fem, jag längtar aldrig efter att det ska bli fredag, jag längtar aldrig efter att det ska bli semester.

Vissa uttalar explicit att de är ”på rymmen” från lönearbete. I gruppen finns till exempel en före detta kurator med tjugo års anställning bakom sig, som nu försörjer sig som snickare i egen regi och en kvinna, som nästan hela sitt yrkesverksamma liv varit landstingsanställd personaladministratör. Med några år kvar till pension slutar hon för att få syssla med bygdeutveckling och lokalt producerat hantverk. Överhuvudtaget finns det i denna grupp flera exempel på företagare med ett intresse för det lokala och traditionella hantverkskunnandet.

Bland dessa företagare finns i stort sett inga expansionsplaner – företagandet har helt enkelt inte den betydelsen för företagaren. De ofrivilliga företagarna är intresserade av att arbeta med verksamheten i företaget; företaget som verksamhet är endast ett nödvändigt medel. Företaget är rent av det enda medlet för att kunna fortsätta med verksamheten i försörjningsform. Någon motsvarande verksamhet på en lönearbetsmarknad finns inte ens i flera fall, dessa företagare har skapat sin egen privata arbetsmarknad – och det räcker gott för dem. I det enda fall där företagaren har tänkt i expansionsbanor har det varit för att kunna anställa fler människor, vilket också bidrar till företagets kärnidé: Att kunna leva och bo på landsbygden och att verksamheten ska bidra till bygden och dess utveckling.

Det skulle vara en dröm om jag kunde livnära fler människor. Då skulle jag vara väldigt nogga med att det skulle bara vara folk som är bosatta i bygden.

Dessa aspekter på företagandet kan närmast betecknas som altruistiska; en önskan om att bidra till allas, eller åtminstone den egna bygdens, bästa.

I berättelserna om företagen finns beskrivningar som tydligt och explicit relaterar till föreställningar om ett meningsfullt liv. Det är viktigt att göra det man tror på, att leva i enlighet med viktiga värden och att ta konsekvenserna av detta. Problem i företagandet beskrivs inte primärt i termer av till exempel dålig lönsamhet, marknadsföringsbekymmer eller tyngande beskattning. Problemen består i att verksamhetens innehåll – det viktiga – av någon anledning begränsas eller drabbas av inskränkningar. Skälen kan i och för sig vara de nämnda, men det egentliga problemet uppstår när man inte kan göra det man tycker är det centrala i tillvaron. Självförverkligande är ett begrepp som ofta nämns.

Det här är en grupp i min empiri som också i liten utsträckning skiljer på arbete och fritid. Arbete, betraktat som den innehållsliga kärnan i företagets verksamhet, och fritid flyter samman på ett närmast organiskt sätt. Skälet till att arbete i företaget och fritiden glider samman är den speciella relationen till det arbete som utförs. Arbetsuppgifterna är det man ändå skulle syssla med på fritiden om företaget inte fanns. Jämfört med andra respondenter, som förvisso också har lite fri tid, är kontroll och överblick inte en anledning till att arbete och fritid förenas. En företagare uttrycker sig om relationen mellan arbete och fritid såhär:

Jag räknar med att det är som i bondeskulturen, som det var där. Att arbete och

fritid går ihop. Jag kan inte klassa det ena eller andra, allting går ihop.

Det här är en grupp företagare som jag betraktar som icke-traditionella företagare, bohemiska och som människor för vilka det egna ansvarsfulla valet är viktigt; inte bara för arbetslivet utan för livet som helhet. Här finns ett stort mått av nytänkande omkring företagandet, men också ett ifrågasättande av det traditionella lönearbetets former och krav. Dessa företagare kan betraktas modiga företagare, som i flera fall övergett det trygga för "det rätta".

Men det här är också den grupp företagare som möjligen gett upphov till de flesta fördomar omkring kvinnoföretagande; det som ibland har benämnts som hobbyföretagande och företagande med i en mening icke rationella ambitioner och som inte alltid betraktats som tillhörande en seriös företagskultur. Och åtminstone i en mening har kritikerna rätt: Cantzler (1998, s 63) visar i sin forskning att detta också är en konkursbenägen grupp. Betraktad från ett perspektiv inifrån företagskulturen, från andra företagare, kreditgivare och kommuner, kan man föreställa sig att detta är en besvärlig grupp företagare. De är definitivt nytänkande och orädda, men också i många fall ostrukturerade och farligt riskbenägna. I ett perspektiv utifrån kan dock deras otraditionella handlande i både företagandets praktik och livet som helhet, förefalla spännande och inspirerande.

Olika självständigheter – eller inga alls?

Kvinnoföretagandet, betraktat med livsformsanalysens begrepp som teoretiska sökbegrepp, kan ge upphov till följande figur. Här är grad av traditionell orientering till familj och arbete de dominerande aspek-

Figur 2. Grad av traditionalism i företags- och familjeorientering.

	+	Traditionell familjeorientering	-
+			
Traditionell företagsorientering	mammorna, husmödrarna, de familjeorienterade	de genuina småföretagarna, de oberoende	
-	hobbyföretagarna, idealisterna, "de ofrivilliga"	brytarna, de genuina entreprenörerna	

terna – de sociala organisationer, som framträder med livsform som sökord.

För kvinnoföretagarna med stark familjeorientering och företagsorientering, är företaget ett kraftfullt redskap för att fylla det dubbla syftet av både försörjning och husmoderliga ambitioner. De genuina småföretagarna har företagandet i sig och det oberoende och den kontroll det kan ge som inriktning; familjeorienteringen är mindre framträdande. Företagandet fyller inga primära syften i familjeprojektet. För intresseföretagarna, de som vill utveckla sig själva och sitt intresse, är företaget endast ett medel för att nå något viktigare. Familjens intressen är viktiga och företaget utmanar inte viktiga traditioner och könsstrukturer i familjen. För entreprenörerna, de som bryter mot både landsbygdens traditionella köns- och försörjningsmönster, är företaget förvisso ett medel för att utmana och projektera, men det skulle också kunna vara något annat, till exempel en fritidsrelaterad sysselsättning. Företagandet i sig är inte det centrala; i stället bryter och utmanar denna grupp ofta själva företagsformen med nya sätt att hantera företagandet. De får inte alltid "plats" inom det traditionella sättet att driva företag. Även kvinnors traditionella orientering mot familjelivet utmanas och bryts.

I de tidigare diskuterade kategorierna har kön varit framträdande på olika sätt. De familjeorienterade kvinnoföretagarna är företagare i en könsstrukturell ordning på

ett uppenbart sätt. De är företagare, vid sidan av försörjningsmotivet, för att kunna axla en traditionell roll som huvudansvarig för hushåll och familj och för att kunna fortsätta med sina omsorgshandlingar ett yrkesarbete till trots. Företag och familj integreras för barnens skull. De intresseinriktade kvinnoföretagarna är ofta beroende av mannens inkomst; det egna intresset eller hobbyn som tagit form av ett företag, prioriteras på ett sätt som gör att ekonomi och försörjning riskerar att ibland få en undanskymd roll. Kvinnorna räknar med mannens säkra inkomst i bakgrunden. De entreprenöriella kvinnorna tar tydligt spjörn mot könsstrukturella diskussioner. Deras företag finns varken trots eller tack vare könsstrukturella förhållanden. Företagen är helt och hållet personliga individuella skapelser, avhängiga enbart den egna kreativiteten och handlingskraften, som inte har något att göra med en samhällelig könsuppfattning. Dessa kvinnoföretagare talar explicit och genomtänkt emot existensen av en könsordning och de anser sig förstås inte heller själva vara en del av den. Om kön någon gång har betydelse i företagandet är det snarast som en fördel, till exempel i kontakt med banker eller myndigheter. För de genuina företagarna förefaller inte kön ha någon viktig plats i företagandet – könsstrukturella förhållanden framstår inte som tydliga och de tolkas överhuvudtaget inte av företagarna – varken för eller emot deras

företagande. Det betraktas snarast som neutrala förhållanden som existerar vid sidan av företagandet och familjelivet.

Kvinnoföretagande är primärt inget frigörande fenomen; det är snarare en reproduktiv kraft av könsordningen. Att enskilda kvinnor, entreprenörerna, definitivt uppnått ekonomiskt oberoende och stort handlingsutrymme är också en slutsats, men de handlar inte som kvinnor, enligt sin egen tolkning av situationen. De är starka individer som bygger ett eget projekt och får betala kostnaderna för det. Det som i förstone såg ut som självständighet och handlingsfrihet har vid närmare granskning framstått som en självständighet med förhinder. Landsbygdens osamtidighet – flera kulturella principer i funktion på samma gång – har haft en förstärkande kraft. Modernitetens möjligheter och öppenhet finns, men också den lokala traditionen med rötter i ett försörjningssätt som skapar hinder för en självständighet i vidare mening. Men också: Kvinnor som gör det möjliga inom sitt handlingsutrymme, kan också komma att förändra sitt lokalsamhälle med självständighetens nya framträdelseformer och företagandets livsstil. En förändring, som vid sidan av andra påverkansfaktorer, kan leda till förändring av mäns och kvinnors könskontrakt vad gäller yrkesliv och omsorgsarbete. Detta är en komplikation med kvinnoföretagande; det är på samma gång både strukturreproducerande och bärare av social förändring.

En annan sådan inbyggd ambivalens blir synlig i bruket av begreppet anpassningsstrategi. Att göra det självständigt möjliga inom ramen för de villkor som finns, kan betraktas som en strategi för att hantera både struktur och praktiskt vardagsliv. Detta begrepp, som Friberg (1990) behandlat har en inbyggd teoretisk tudelning. Dels hand-

lar anpassning om att finna sig i strukturella villkor, som är relaterade till arbetsmarknad, familj och lokalsamhälle. Men dels handlar begreppet också om strategier, som ger utrymme för ett självständigt och medvetet handlande. I strategibegreppet finns möjlighet till aktiva val utifrån egna erfarenheter och preferenser inbyggt. Hur dessa strategier kommer att utformas är beroende av den aktuella livsformens värderingar och normer.

Att problematisera kvinnoföretagande på detta sätt innebär att svaret på frågan om dess självständiga konsekvenser inte är ett eller ens entydigt. På individnivå, för de enskilda kvinnoföretagarna, är företaget både en anpassning till de omständigheter som råder och en självständig strategi för att förena både yrkesliv och familjeliv. På strukturell nivå kan det betraktas som både strukturbevarande och strukturförändrande på samma gång, beroende på tidsperspektiv.

Kvinnoföretagande på värmländsk landsbygd kan jag se som ett möte mellan det traditionella och det moderna. På landsbygden finns en spänning mellan det historiskt betingade sättet att leva och det traditionella å ena sidan och det moderna livet och nyare strukturer inom arbetsmarknad och välfärdsstat å andra sidan. Självklart har även staden sin historia, men den moderna staten och staden har delvis utvecklats parallellt och har en strukturlikhet. Det moderna projektet var framförallt stadens angelägenhet. Men i landsbygdens vardagsliv möts det kvardröjande förflutna och den påträngande nutiden; detta möte sker inte minst i kvinnors vardagsliv.

Referenser

- Berger P L, Berger B & Kellner H (1974) *The Homeless Mind. Modernization and Consciousness*.
Vintage Books, New York.

- Bäck-Wiklund M & Lindfors H (1990) *Landsbygd, livsform och samhällsförändring*. Daidalos, Göteborg.
- Cantzer I (1998) *Företagarroll i förändring*. Licentiatavhandling, Företagsekonomi, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.
- Friberg T (1990) *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Lund University Press, Lund.
- Glesbygdverket (2002) *Årsbok 2002. Tema: Arbetsmarknader i gles- och landsbygder*. Glesbygdverket, Östersund.
- Højrup T (1989) *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Institut for Europæisk Folkelivs forskning og Statens Byggeforskningsinstitut, København.
- Jakobsen L & Karlsson J Ch (1993) *Arbete och kärlek. En utveckling av livsformsanalys*. Arkiv, Lund.
- Lönnbring G (2003) *Självständighetens former*. Doktorsavhandling, Sociologi, Karlstads universitet.
- Näsman B (1997) *Kvinnoföretagare: Förutsättningar, attityder, bilder, erfarenheter, omvärld, framtid*. Rapport 1997:6. Mitthögskolan, Härnösand.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. Allmänna förlaget, Stockholm.
- Sundin E & Holmquist C (1989) *Kvinnor som företagare – osynlighet, mångfald och anpassning – en studie*. Liber, Malmö.
- Tyrkkö A (1999) *I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap: En studie om livsformer i 1990-talets Sverige*. Arbete och Hälsa 1999:17, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.